

נשים חירשות מסמנות מכפר קאסם

המקרה המשונה של החתול - בשפת הסימנים

רותי לוי | התראות במייל
08:46 11.10.2016

לפני שנים רבות ניצת ויכוח: מיהו העם הראשון שנוצר עלי אדמות. המלך המצרי פסמטיכוס הראשון היה נחוש להוכיח כי המצרים הם הגזע העתיק ביותר, אבל כיוון שלא הצליח להתחקות אחר האדם הראשון בכוחות עצמו, הוא הורה לקחת שני תינוקות בני יומם ולהעביר אותם לצריף בודד. הוראותיו היו מפורשות: יש לתת לתינוקות כל מה שנדרש כדי שיגדלו בריאים, אבל אסור בשום אופן לדבר עמם, באף שפה.

פסמטיכוס רצה לשמוע אילו מלים יאמרו הילדים בכוחות עצמם - אם אלה יהיו מלים במצרית, זאת תהיה הוכחה ניצחת לכך שהעם המצרי הוא ערש ההיסטוריה האנושית. למרבה הצער, בגיל שנתיים הילדים הגו את המלה "Bekos", שפירושה לחם בפריגית, השפה המדוברת באנטוליה (חלקה האסייתי של טורקיה). המצרים נאלצו להודות כי הפריגים היו פה לפניהם.

המקרה הזה, שמובא בספר "היסטוריות" של הרודוטוס, הוא כנראה התיעוד הראשון למה שמכנים הבלשנים כיום "הניסוי האסור". הכוונה למצב שבו קבוצת ילדים גדלה יחד, בלא שום חשיפה לשפה, בתנאי מעבדה, ויוצרת שפה משל עצמה ככורח המציאות, כדי לתקשר. זוהי הדרך האולטימטיבית לגלות כיצד שפות נוצרות. אבל

מכיוון שאיש לא יעלה בדעתו להוציא אל הפועל ניסוי כזה, הבלשנים יכולים רק לקוות שאם הוא מתרחש היכן שהוא בצורה טבעית, הם יהיו שם מספיק מוקדם כדי לצפות בו מן הצד.

פרופ' ונדי סנדלר ופרופ' עירית מאיר, מאוניברסיטת חיפה, מצאו בדיוק מקום כזה, ויותר מפעם אחת. מדובר בשפות הסימנים של שתי קהילות כפר בישראל: אל-סייד וכפר קאסם. אל-סייד הוא שבט בדואי המתגורר בכפר בנגב, שבו שיעור החירשים הוא הגבוה בעולם - כ-130 חירשים מתוך 4,000 תושבים. הסיבה לכך היא מבנה גנטי מסוים שקיים בקרב חברי הקהילה, ומתפשט בתוכה בשל נישואי קרובים.

שפות סימנים של קהילות כפר נוצרות בקהילות שבהן יש שיעור גבוה יחסית של חירשות מולדת. הן נוצרות מתוך הצורך של בני משפחה חירשים ושומעים, לתקשר אלה עם אלה. לרוב, הן מתפתחות באופן ספונטני, כמעט בלא מגע עם שפות סימנים אחרות, משום שהקהילות האלה בדרך כלל מבודדות יחסית מבחינה חברתית, והחירשים בהן לא נחשפים למערכת החינוך של חירשים הקיימת במדינה בילדותם. "מכל שפות העולם", אומרת מאיר, "השפות האלה הן המקרה 'הנקי' ביותר של התפתחות שפה יש מאין". ומפה נובע העניין הרב שמגלים בהן בלשנים.

רמי שלוש

פרופ' ונדי סנדלר (מימין) ופרופ' עירית מאיר, אוניברסיטת חיפה

"כולם מדברים בשפת הסימנים"

בקהילות כפר חיים חירשים לצד שומעים המשתמשים בשפת הסימנים. פעמים רבות, מספר השומעים שמתמשים בשפת הסימנים הכפרית גבוה ממספר החירשים בקהילה. תיאור ראשון של קהילה כזאת הובא בספרה של נורה אלן גרוס מ-1985. גרוס טיילה באי מרתה'ס ויניארד, במסצ'וסטס, ארה"ב, בליווי מדריך טיולים מקומי מבוגר שהציג בפניה בתים במעלה האי, וסיפר על האנשים שגרו בהם. גרוס גילתה, באמצעות המדריך, כי באי חיו חירשים רבים - כעשרה מתוך 250 תושבים בסך הכל. החירשים היו קרובי משפחה, והאחרון שבהם מת ב-1952.

אל סייד הוא כפר בדואי בנגב שבו שיעור החירשים הוא הגבוה בעולם - כ-130 חירשים מתוך 4,000 תושבים. תושבי המקום השומעים הם דולשוניים — מדברים ערבית וכן את שפת הסימנים המקומית, שהם מחשיבים כשפתם השנייה

כשגרוס התעניינה ושאלה מה חשבו בני קהילה השומעים על החירשים, והאם תיקשרו עמם בכתיבה, מדריך הטיולים היה מופתע. "לא", השיב לה. "כולם כאן הרי דיברו שפת סימנים". זהו גם שמו של הספר שכתבה גרוס - "Everyone Here Spoke Sign Language" (בתרגום לעברית בהוצאת כרמל).

בישראל התגלו כמה שפות סימנים של קהילות כפר. נוסף על אל־סייד וכפר קאסם, יש את שפת הסימנים של יהודי גרדאיה באלג'יריה, שעשתה עלייה לישראל עם בני הקהילה; השפה של היישובים עין מאהל ליד נצרת ושל ערב אל נעים ליד כרמיאל, וגם את זו של השבט הבדואי אבו כף בנגב. "עד כה לא דווח על ריבוי כזה של שפות סימנים של קהילות כפר במדינה אחת, בשטח גיאוגרפי קטן למדי", מציינת מאיר.

המחקר של סנדלר ומאיר בשבט אל־סייד התחיל לפני 12 שנה. הן עבדו בשיתוף עם קארול פאדן מאוניברסיטת קליפורניה־סן דייגו, ומרק ארונוף מאוניברסיטת סטוני ברוק בניו יורק. את קהילת החירשים בכפר קאסם הן התחילו לחקור לפני שבע שנים.

שבט אל־סייד, שמתגורר בכפר ליד באר שבע, משתייך כולו לבית אב אחד שמוצאו במצרים. ראיונות שקיימו החוקרות העלו כי לפני כ-200 שנה עזב אחד מבני המשפחה את מקום מגוריו בשל ריב משפחתי והתחיל לנדוד עם אשתו כדי למצוא מקום מושב אחר. הוא התבסס על אדמת הכפר, נשא נשים נוספות ונולדו לו ילדים. בתחילה נישאו בניו לנשים מאזורים רחוקים, אבל מהדור השלישי והלאה החלו נישואים בין בני דודים במשפחה המורחבת, כמקובל באזור.

לאחר ארבעה דורות נולדו במשפחה ארבעה ילדים חירשים, ובהמשך החירשות החלה להופיע גם במשפחות אחרות. תושבי המקום השומעים הם דו־לשוניים — מדברים ערבית וכן את שפת הסימנים המקומית, שהם מחשיבים כשפתם השנייה. על פי זיכרונותיהם של תושבי כפר קאסם, אשה חירשת מדרום המדינה נישאה לגבר שומע מכפר קאסם לפני כ-100 שנה, ולבני הזוג נולדו כמה ילדים חירשים.

קהילות הכפר הן כנראה המקומות השוויוניים ביותר עבור חירשים מבחינת היכולת לתקשר עם הקהילה. הבעיה העיקרית של החירשים היא לא חוסר היכולת לשמוע — אלא חוסר היכולת של השומעים לתקשר אתם. כשמוסיפים לכך את הבורות והמידע המוטעה בנוגע לחירשות, מגלים עד כמה קשים חייהם של החירשים בכל תחומי החיים: בחינוך, בתעסוקה ובמימוש זכויותיהם האזרחיות.

"שונות בשפה משויכת לפיזור גיאוגרפי, חברתי או מוצאי - היא נגרמת מהתרחבות והתפצלות של קהילות דוברים. לכן, ההנחה מאז ומתמיד היא שהמצב ההתחלתי של שפה אינו מאופיין בשונות. מסיבה זו הממצאים בקהילות הכפר הקטנות מפתיעים" פרופ' עירית מאיר, אוניברסיטת חיפה

בקהילות הכפר החירשות ושפת הסימנים הן חלק אינטגרלי מהחיים — של החירשים והשומעים כאחד. "באחד הביקורים הראשונים שלנו באל־סייד, לפני עשור, ניגשה אלינו ילדה בת חמש בהתרגשות והתחילה לסמן", נזכרת סנדלר. "היא לא חשבה שעליה לבדוק אם אנחנו חירשים או שומעים, היא מצפה שכולם ידברו בשפתה". בכפר קאסם, מספרות החוקרות, יש חברויות הדוקות בין נשים חירשות לשומעות: "החברויות האלה מתאפשרות משום שהנשים השומעות מסמנות בצורה רהוטה".

לסנדלר ומאיר היה חלון הזדמנויות מצומצם למחקר על השפות של קהילות הכפר, שכן שתי השפות הללו נמצאות בסכנה של היעלמות או של שינוי ניכר. "כיום יש עדיין ילדותם, אנשים המשתמשים בשפות הסימנים של כפר קאסם ושבט אל־סייד, כצורת חירשים התקשורת העיקרית שלהם, ושלא נחשפו לשפת הסימנים הישראלית בשנות הסימנים כך שעדיין ניתן לתעד ולחקור את השפה המקומית", הן מסבירות. "אולם לדור הבא, ונתונות ילידי שנות ה-70 והלאה בקהילות הללו, כבר באו במגע עם שפת הישראלית — כך שהשפות המקומיות 'הטהורות' אינן מועברת בסכנת הכחדה".

אז מה למדתן מהמחקר על שפות קהילה - איך בעצם נוצר אוצר מלים בשפה חדשה?

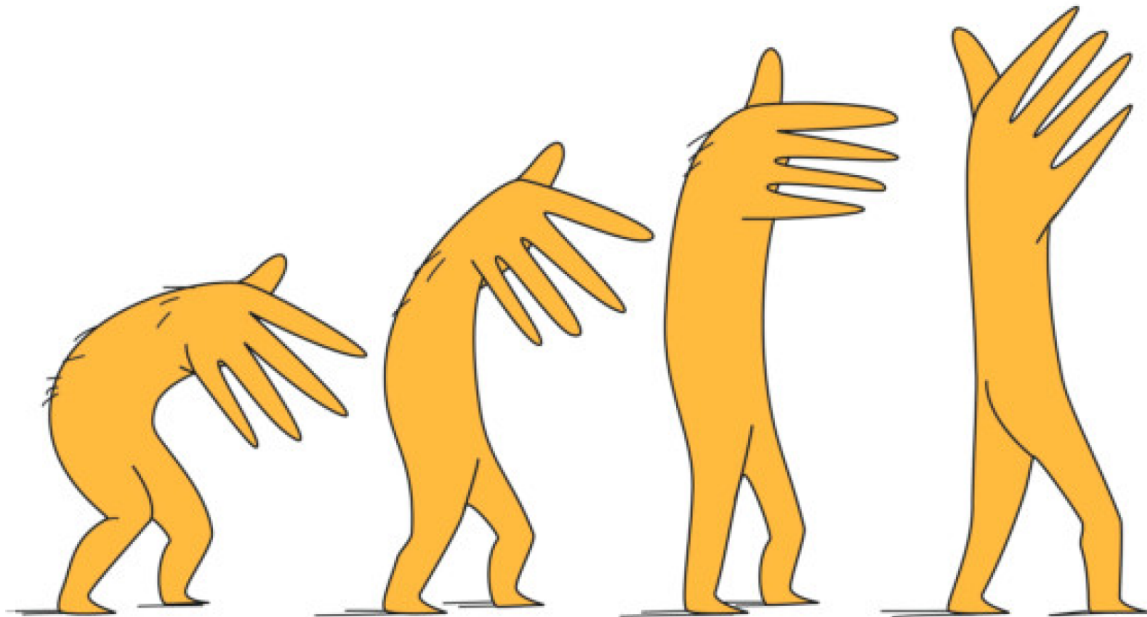
מאיר: "מצאנו שהסימנים הראשונים בשפה היו אייקונים — כלומר, סימנים שהצורה שלהם משקפת את המשמעות שלהם. התהליך הזה הוא תהליך של מטונימיה, שבה השלם (המושג) מיוצג באמצעות חלק ממנו או באמצעות פעולה הקשורה אליו. למשל, בעלי חיים מיוצגים באמצעות חלק גוף בולט ואופייני: העוקץ בעקרב, הכנפיים בציפור. באמצעות פעולות אופייניות כמו ליקוק לחתול או נביחה לכלב, או פעולות שבני אדם עושים עם בעלי החיים — סוס, למשל, מיוצג בכפר קאסם באמצעות משיכה במושכות, ובאל סייד באמצעות הכנסת הרסן לפה.

"מלבד מטונימיה אנחנו מוצאים גם שימוש במטאפורה ביצירת סימנים. למשל, בסימן לכעוס באל־סייד, הידיים מסמנות תנועה מבעבעת באזור בית החזה. בכפר קאסם

כעס מיוצג באמצעות תנועת ידיים מערבולתית באזור הבטן. הדבר דומה למטאפורות שקיימות בשפה מדוברת — למשל, 'אני רותחת מכעס'. הסימן 'לקנא' באל סייד, צורתו צביטה באזור הלב".

ומה לגבי מלים מורכבות יותר?

סנדלר: "השפות האלה שופעות בהרכבים — למשל, באל-סייד 'עז' מבוטאת באמצעות 'כבשה' ו'קרן', ובכפר קאסם הפועל 'לשכוח' מבוטא בשתי המלים 'ראש' ו'נעלם/אין'. אנחנו מבינים שמדובר בהרכב כשאנחנו רואים רצף תנועתי אחד, ולא שני סימנים נפרדים".

"הדקדוק של הגוף"

המעבדה של סנדלר ומאיר באוניברסיטת חיפה כוללת עשרה סטודנטים ועוזרי מחקר, ומקיימת שיתופי פעולה עם חוקרים רבים באוניברסיטה וברחבי העולם. המחקר המתמשך על שבט אל-סייד בעשור האחרון, הוביל את סנדלר להקמת פרויקט "הדקדוק של הגוף". הוא ממומן באמצעות כספי הפרס ERC היוקרתי של האיחוד האירופי, שבו זכתה בו לפני שנתיים, בסך 2.5 מיליון יורו.

פרויקט "הדקדוק של הגוף" בוחן את התרומה של הגוף כולו לשפה, לא רק של הידיים. סנדלר מסבירה: "מלים בשפת הסימנים מבטאות בידיים בלבד. כדי לתת לתוכן מבנה דקדוקי, המסמנים משתמשים בגופם. אם רוצים ליצור משפט תנאי, למשל, הדובר יזיז את הראש קדימה כדי לציין 'אם' ואחורה כדי לציין 'אז'. ליצירת שאלת כן-או-לא - מרימים את הגבות. ללא התנועות האלה, בן השיח לא יבין את הכוונה ויפרש את הדברים אחרת לחלוטין".

מה למדתן על הדקדוק הזה מהמחקר על שבט אל-סייד?

סנדלר: "בדור הראשון באל-סייד נעשה שימוש בתנועות ידיים בלבד, ללא שימוש בגוף למבנים דקדוקיים. בדור השני נוספו תנועות ראש, ובדור השלישי - גם הבעות פנים. למעשה, עם כל דור המבנה הדקדוקי של השפה נהיה מורכב יותר והדור הצעיר מסמן בשפה עשירה יותר מהדור הקודם".

בעברית נדמה שתמיד חסרות לנו מלים לעומת אנגלית. בית, למשל, זה גם Home וגם House — זה גם קשור לגיל של השפה?

מאיר: "לא בהכרח. זה קיים גם בכיוון ההפוך, באנגלית הפועל To fly מקביל ל'לטוס' ו'לעוף' בעברית. אבל נדמה שבשפות צעירות זה בולט יותר - בגלל הזמן הקצר שעבר מאז החל אוצר המלים שלהן להתגבש ועד היום. אנחנו מניחות כי תהליכים של היתוספות מלים ללקסיקון של השפה, ובידול סמנטי בין מלים שמציינות מושגים דומים אורכים זמן, ודורשים אינטראקציה ממושכת בין חברי הקהילה. כשמשווים את אוצר המלים של בני הדור השני לזה של בני הדור השלישי באל-סייד, מוצאים מגוון גדול יותר של פועלי אמירה בדור השלישי. היו גם דברים מפתיעים".

כמו מה?

מאיר: "מצאנו שקיימת שונת רבה בתוך הקהילה. יש כמה סימנים לאותו מושג ודוברים שונים משתמשים בסימנים שונים. גם אם יש סימן אחד מוסכם, אז אופן הביצוע שלו עשוי להשתנות בין דובר לדובר. באל-סייד, למשל, יש שלושה סימנים למלה המאוד פשוטה חתול"

"כדי לתת לתוכן מבנה דקדוקי, המסמנים משתמשים בגופם. אם רוצים ליצור משפט תנאי, למשל, הדובר יזיז את הראש קדימה כדי לציין 'אם' ואחורה כדי לציין 'אז'. ללא התנועות האלה, בן השיח לא יבין את הכוונה"

פרופ' ונדי סנדלר, אוניברסיטת חיפה

יאיר מיוחס

אביסו, תיאטרון בשפת הסימנים, פרויקט "הדקדוק של הגוף"

זזה לא טריוויאלי.

מאיר: "ממש לא. שונות בשפה משויכת בדרך כלל לפיזור גיאוגרפי (דיאלקטים), היא חברתי (סוציולקטים) או מוצאי (אתנולקטים) — והיא נגרמת דווקא מהתרחבות קהילות והתפצלות של קהילות דוברים לכמה תתי־קהילות. לכן, ההנחה מאז ומתמיד המצב שהמצב ההתחלתי של שפה אינו מאופיין בשונות. והנה פה, בקהילות הכפר, קטנות ולכידות שהחברים שלהן חולקים אזור גיאוגרפי מצומצם ומוגדר, ההתחלתי מאופיין בשונות גדולה".

איך אתן מסבירות את זה?

סנדלר: "הדבר קשור כנראה בכך שהסימנים נוצרים קודם כל בתוך המשפחה הגרעינית, וההאחדה, שאורכת זמן, נוצרת במפגש בחוץ. השפות החדשות מלמדות אותנו שלמורכבות לשונית — שבלשנים נוהגים לייחס לכל השפות — נדרשים זמן ואינטראקציה אינטנסיבית כדי להתפתח. המורכבות השפתית דורשת תרומות של תרבות, שימוש וניסיון".

כלומר, לפי המחקר שלכן שפה היא קודם כל מבנה המתפתח בתוך התא המשפחתי?

מאיר: "מצאנו שהמשפחה היא חממה חשובה ליצירת שפה. אוצר המלים הוא אחיד יותר בתוך הבית. למעשה, הצורך הראשוני לתקשורת מתעורר בתוך המשפחה. ההורים רוצים לתקשר עם ילדיהם החירשים, והילדים החירשים רוצים לתקשר עם ההורים, האחים והאחיות שלהם. מתוך הצורך העז הזה לתקשורת, 'מתפרצת' שם צורת תקשורת שהיא הניצן להתפתחות של שפה.

"אם זה קורה בכמה משפחות באופן מקביל, והמשפחות נפגשות במסגרת הקהילה, תתפתח במקום שפה של הקהילה כולה, כפי שאכן קרה באל־סייד ובכפר קאסם. למעשה, בעקבות הממצא הזה המצאנו את המונח פמלילקט (על משקל דיאלקט; ר"ל)".

שרידים מגרמניה, מרוקו ואלג'יריה

כבר יותר משני עשורים שסנדלר ומאיר חוקרות את שפת הסימנים הישראלית, השפה הנפוצה ביותר בקרב חירשים במדינה, שלה 10,000 דוברים חירשים, והן בין החוקרים הבולטים שלה. גם שפת הסימנים הישראלית, כפי שניתן לשער משמה, המעיד על הקהילה שבה התפתחה, היא שפה צעירה מאוד — כ-90 שנה בלבד. ואולם בשונה משפות הכפר שהתפתחו מעצמן, ולא היתה להן שפה אחרת להישען עליה — הרי ששפת הסימנים הישראלית התפתחה, כמו רוב השפות בעולם, משפות עתיקות ממנה.

השפה המשפיעה ביותר היתה שפת הסימנים הגרמנית, והסיבה לכך היסטורית. המורים שייסדו את בתי הספר הראשונים לחירשים בשנות ה-30 עלו מגרמניה. אבל שפת הסימנים הישראלית לא התפתחה ממקור אחד, אלא מתוך מגע בין אנשים שהביאו עמם שפות סימנים שונות וצורות מגוונות שלהן: עולים חירשים הגיעו מאירופה, צפון אפריקה וממדינות ערב. "בלתי־אפשרי לבדוק את ההשפעה בצורה מדויקת", מסבירה סנדלר. "אבל בקרב קהילת החירשים בישראל יש שיוזעים לזהות סימן זה או אחר כ'מרוקאי', 'אלג'יראי' או 'מצרי'".

דרכיהן של החוקרות הצטלבו בחוג לבלשנות באוניברסיטה העברית, אם כי רק שנים מאוחר יותר הן הכירו. סנדלר הגיעה מווינינגטון. במהלך לימודיה לתואר ראשון באוניברסיטת גורג'טאון, לימדה עברית במוסד האקדמי היחיד בעולם לחירשים – אוניברסיטת גאלודט – וכך התוודעה לשפת הסימנים האמריקאית.

"בשנה השלישית ללימודי התואר הראשון לקחתי קורס M.A, וונדי הציגה מאמר על שפת הסימנים האמריקאית", מספרת מאיר. "זאת היתה הפעם הראשונה שנחשפתי לתחום. מאוחר יותר, הייתי מורה לחינוך מיוחד ולקחתי פסק זמן, קראתי את הספר 'What the Hands Reveal about the Brain' שכתבו קלימה, בלוג'י ופויזנר, שני בלשנים ונוירולוג. הספר מתאר מחקר שבדק איזה אזור במוח פועל בתהליך הסימון. ידוע כי השפה המדוברת ממוקמת בהמיספירה השמאלית, וכי ההתמצאות במרחב בהמיספירה הימנית – אבל מה קורה עם שפת סימנים שהיא שפה מרחבית? החוקרים גילו ששפת סימנים ממוקמת בשמאלית – כמו שפה מדוברת.

"נדלקתי והתחלתי לקרוא חומרים בתחום. כתבתי מכתב תמים לבלשנית בלוג'י, על כך שאני מתעניינת מאוד בשפת הסימנים, ושאלתי אותה מה היא ממליצה לי לקרוא. היא שלחה לי ארבעה מאמרים בדואר, וכתבה לי שיש חוקרת, ונדי סנדלר, שסיימה עכשיו דוקטורט בטקסס וחוזרת לישראל והמליצה לי ליצור איתה קשר, וכך התחלתי לעבוד כעוזרת מחקר של ונדי. המחקר הזה הוביל אותי לחקור את הפועל בשפת הסימנים הישראלית, נושא שהתפתח לעבודת הדוקטורט שלי".

מדוע בעצם אתן חוקרות כיצד נוצרת שפה - היסטוריונים עוד לא גילו את התשובה לכך?

מאיר: "במאה ה-19 בלשנים היסטוריים האמינו שהם יכולים להתחקות אחר כל השפות האנושיות בחזרה למצבן הראשוני. באותה תקופה האמינו כי העולם הוא בן 6,000 שנה לכל היותר, וכי הכתב הומצא לפני כ-5,000 שנה. אלא שאז הגיע צ'ארלס לייל, אבי הגיאולוגיה, וטרף את הקלפים – הוא טען שבני האדם המודרניים נמצאים בעולם כבר יותר מ-100 אלף שנה. מכיוון שהשיטות הקונבנציונליות של הבלשנות ההיסטורית לא מסוגלות ללכת כל כך הרבה אחורנית, הן לא יכולות ללמד אותנו כיצד שפות נראו בשלב יצירתן. שפות סימנים, בשונה משפות מדוברות, הן צעירות יותר ולעתים מתפתחות ממש מול עינינו – וניתן ללמוד מהן איך שפה מתפתחת".

ושפת סימנים יכולה ללמד אותנו משהו על שפה מדוברת?

סנדלר: "בוודאי, בקרב הציבור יש הנחה מוטעית ששפה משמעה דיבור, ושחומר הגלם של השפה הוא צלילים. אבל מחקרים של חמישה עשורים מוכיחים שזו הנחה שגויה לחלוטין. שפות סימנים הן תוצר של אותו מוח אנושי ושל אותו צורך לתקשר. בהעדר חוש השמיעה השפה פורצת דרך הידיים, הפנים והגוף ונקלטת דרך העיניים.

"כחוקרות של שפות סימנים בישראל, אנחנו יודעות שיש לשפות סימנים עושר הבעתי ומורכבות לקסיקלית ודקדוקית כמו שפות מדוברות. גלומות בהן כל אותן אפשרויות להבעת דקויות של היגיון ורגש ושל שנייה ואמנות שיש לשפה מדוברת. זו גם הסיבה שהביטוי 'חירש־אילים' עושה עוול לקהילה - הם לא אילמים ולא לקויים, יש להם דרך נפלאה להתבטא שרובנו פשוט לא מכירים".

"כחוקרות של שפות סימנים בישראל, אנחנו יודעות שיש לשפות סימנים עושר הבעתי ומורכבות לקסיקלית ודקדוקית כמו שפות מדוברות. גלומות בהן כל אותן אפשרויות להבעת דקויות של היגיון ורגש ושל שנייה ואמנות שיש לשפה מדוברת"

בשפה יש הגאים, מלים, שורש ומשקל, חוקים תחביריים ואינטונציה, אפשר ליצור בה צירופים חדשים ולהמציא מלים חדשות. כל המבנים האלה מקבלים ביטוי גם בשפת סימנים?

סנדלר: "בדיוק כך. לשפות סימנים יש רמות מבניות שונות — רמת מבנה המלים, רמת המבנה התחבירי ואפילו רמה פונולוגית, המקבילה למערכת הצלילים של שפות מדוברות. מערכת הדקדוק בשפת הסימנים משתמשת במיקומן של הידיים במרחב כדי ליצור מבנים לשוניים שונים — למשל, כדי להביע כינוי גוף כמו אני, את, אנחנו, וכדי להבדיל בין נושאים נרטיביים שונים. הבעות פנים מסוימות ומוסכמות ממלאות את תפקיד ההנגנה — הן מציגות משפט כמשפט חיווי, שאלה, תנאי או ציווי.

"כדי לקבל מושג, לעברית יש כ-30 הגאים שיוצרים את מאות אלפי המלים שבמילון. גם בשפת הסימנים יש כמה עשרות הגאים שמתבטאים בתבניות היד השונות, סוגי תנועה אפשריים ומיקומים אפשריים. הסממנים המשותפים בין שתי השפות מלמדים אותנו על התכונות המהותיות של השפה האנושית".

אילו תכונות יש בשפת הסימנים הישראלית שאין בעברית?

מאיר: "בשפת הסימנים הישראלית יש נטייה מיוחדת של הפועל לציון פעולה ממושכת, ונטייה אחרת לציון פעולה חוזרת ונשנית. למשל, 'ניקיתי שוב ושוב'. סדר המלים שונה ויש לו כללים משלו, מילות שלילה יופיעו אחרי הפועל או אחרי שם התואר שרוצים לשלול — 'טעים לא'. מנגד, אין תווית ידוע, ומי שחושב שזאת בעיה, גם ברוסית אין הא הידיעה".

TheMarker

מדברים עם הידיים ארבע מסקנות עיקריות מהמחקר

1. הסימנים הראשונים בשפה היו אייקונים: סימנים שצורתם משקפת את המשמעות שלהם (למשל, סימון ציפור באמצעות כנפיה)

2. מטאפורות הן שלב בסיסי ביצירת שפה: בסימן לכעוס בשפת הסימנים של קהילת אל־סייד, הידיים מסמנות תנועה מבעבעת באזור בית החזה (הדבר דומה למטאפורות בשפה מדוברת, כמו "אני רותחת מכעס")

3. המבנה הדקדוקי של השפה נעשה מורכב יותר בכל דור: בדור הראשון באל־סייד נעשה שימוש בתנועות ידיים בלבד כדי לסמן מלים, בדור השני נוספו תנועות ראש כדי לחבר חלקי משפט, ובשלישי — הבעות פנים כדי להוסיף אינטונציה

4. סימנים נוצרים קודם כל בתוך המשפחה הגרעינית: החוקרות מצאו ניבים שונים בתוך אותה קהילה, אף שהיא מלוכדת והומוגנית. באל־סייד, למשל, יש שלושה סימנים למלה מאוד פשוטה - חתול. מסקנתן היא שהתא המשפחתי הוא המקור של יצירת הסימנים

אז אין קשר לשפה העברית.

מאיר: "לא, אם כי ברור שהם מושפעים מהשפה בסביבה שבה הם חיים. לחירשים יש ביטוי 'פה' — הוא מסמן את השפה הדוגרית, האמיתית שלהם. אבל ישנה גם צורת סימון אחרת, שמושפעת הרבה יותר מהמבנה הלשוני של העברית. צורת סימון זו נקראת 'עברית מסומלת', ובה הדובר מלווה את הדיבור בעברית בסימנים משפת הסימנים הישראלית. אנשים שומעים, אם הם לא גדלו עם הורים חירשים, משתמשים פעמים רבות בצורת סימון זו. בתהליך הזה נעלמים מרכיבים שונים חשובים מהמבנה הלשוני של שתי השפות, המורכבות הייחודית של שפת הסימנים נעלמת".

אגדה מספרת שלאסקימואים יש 100 מלים שונות לשלג, כדי להבחין בדקויות. מצאתן תופעות דומות בשפות הסימנים שחקרתן?

מאיר: "לכל שפת סימנים יש לקסיקון שמקודד הבחנות סמנטיות מרכזיות לחברה שמשתמשת בשפה. בשפה של שבט אל־סייד יש שני סימנים שונים זה מזה לפועל

'לחלוב' — אחד מתייחס לחליבת פרות והאחר לחליבת עזים. בשפת הסימנים שהתפתחה בכפר קאסם יש הבחנה בין שני סוגים של כבשים, הבחנה שחשובה לחברה חקלאית המתבססת על גידול צאן".

בשנים האחרונות המחקר של שפות הסימנים גלש למחוזות נוספים. כחלק מפרויקט "הדקדוק של הגוף" של סנדלר הוקם **תיאטרון בשפת הסימנים** בבימויו של עתי ציטרון. "דרך השימוש של שחקנים חירשים בגופם, הם יוצרים ז'אנר חדש של תיאטרון, שנהנים ממנו חירשים ושומעים כאחד — ללא צורך בתרגום", מספרת סנדלר בהתרגשות. "חזרנו עתה מסיור מוצלח בניו יורק והקבוצה תופיע בפסטיבל עכו. פרויקט התיאטרון הוא ההזדמנות שלנו לתרום לקהילת החירשים, כפי שהיא תורמת למחקרים שלנו. עבורי, זאת הגשמת חלום — לשלב מחקר מדעי עם אמנות".